

Box

JEMFÖRANDE FRAMSTÄLLNING

AF

DE OLIKA ÅSIGTERNA OM DET SUBLIMA.

I.

ÅSIGTER FÖRE PANTHEISMEN.

AKADEMISK AFHANDLING,

SOM

MED SAMTYCKE AF VIDTBERÖMDA PHILOSOPHISKA
FAKULTETEN i UPSALA

FÖR PHILOSOPHISKA GRADENS ERHÅLLANDE

KOMMER ATT OFFENTLIGEN FÖRSVARAS

AF

CARL VON FRIESEN,

PHILOS. CAND. AF GESTR. OCH HELSINGE LANDSKAP, V. LEKTOR VID STOCKHOLMS
GYMNASIUM, E. O. CANCELLIST I KONGL. ECCLESIASTIK-DEPARTEMENTET.

å Större Gustavianska Lärosalen den 18 Maj 1869,

p. v. t. e. m.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS A L NORMAN,
1869.

TILL MINA FÖRÄLDRAR

AF

CARL.

Ehuru i jemförelse med de öfriga filosofiska vetenskaperna ännu helt ung har den esthetiska vetenskapen dock företett en så liflig verksamhet, en så rik vexling i systemer, att man af densamma borde kunnat erhålla lysande resultater. Så är dock ej förhållandet, och detta torde hufvudsakligen hafva tvenne orsaker. För det första har menniskoanden, såsom bunden vid det sinliga, svårt att fatta idéen i dess renhet och detta i högre grad, ju mera en idé för honom framträder i sinlig gestalt. Men nu är förhållandet med esthetikens föremål, det *skönas* idé, att denna mera än någon annan synes fängslad vid det sinliga, och derföre ha vid det skönas betraktande otaliga misstag uppstått genom förblandning af det sköna *för sig* och det sköna *för oss*. Den andra omständigheten, hvilken måhända varit ännu ödesdigrare för den esthetiska vetenskapen, är den hos vetenskapsmän af facket ej ovanliga öfverdriften att för den vetenskapliga formen uppföra det sunda förnuftet. Man har med möda och svett konstruerat ihop sitt system, pryddligt och snörrätt med sina divisioner och subdivisioner; man har sedan, så att säga, förälskat sig deri till den grad, att man,

heldre än att rubba en sten i den konstgjorda byggnaden, tillåtit sig de svåraste brott mot det sunda förnuftet. Den Hegelska tredelningsvurmen samt hela det Vischerska systemet kunna, bland många andra, tjena såsom lika i ögonen fallande som sorgliga exempel derpå.

Samma öde, som de öfriga esthetiska begreppen, har äfven det sublimas begrepp fått dela. Äfven det väntar ännu på en motsägelstelös förklaring, äfven det har varit offer för den abstrakta konstruktionens tortyr. Striden har gällt, icke så mycket de bestämningar och kännetecken, hvilka tillkomma det sublima, som detta begrepps definition och dess förhållande till det enkelt sköna. Vi skola här i största korthet framställa den historiska utvecklingen af det sublimas begrepp, för att se, med hvilka svårigheter man haft att kämpa, till hvilka resultater man kommit samt på hvilken punkt man för närvarande befinner sig i fråga om det sublimas förklarande.

Tidigare än de flesta andra esthetiska begreppen har det sublima blifvit föremål för särskild behandling. Det är *Longinus*, den olycklige premierministern hos drottning Zenobia i Palmyra, hvilken, på samma gång han framtett det sista alstret af den grekiskt-klassiska litteraturen, tillika gifvit oss den första afhandlingen om det sublima eller rättare sagdt om de reglor, en talare har att iakttaga för att genom sitt tal åvägabringa en sublim verkan. Hans skrift »περὶ ὑψους» är nemligen en retorisk afhandling, full af speciella föreskrifter om användandet af vissa talesätt, vissa troper, vissa ordvändningar m. m. »Det Sublima», säger Longinus, »öfvertygar oss ej, men det förtjusar, det hänför och frambringar hos oss en häpnad, blandad med undran och förvåning, hvilket är något helt

annat än att *blott behaga*.» Härmed har han utsagt bestämningar, hvilka sedermera beständigt tilläggas det sublima, och äfven antydt olikheten i dess och det skönas verkan, en olikhet, som sedan skulle föranleda deras fullkomliga söndrande från hvarandra. Då Longinus med tonvigt säger, att det sublimas verkan är något annat än *blott behaga*, spåra vi der tydligt den åsigten, att det sublima är en högre grad af det sköna, åtminstone i talarekonsten. Redan här ligger sålunda ett embryo till de olika åsikter om det sublima, som i nyare tider uppstått, redan här se vi ett försök att förklara förhållandet emellan det sublima och det sköna genom att visa skilnaden dem emellan blott vara en gradskillnad. De reglor, han sedermera gifver för åstadkommandet af en sublim verkan, äro i många fall riktiga och vittna om en skarp iakttagelseförmåga, men äro äfven till en stor del mekaniska och stela, liknande de versläror, hvarmed man i sednare tider hugnades af den franska smaken, af hvars målsman Boileau Longinus också blifvit öfversatt och synnerligen omhuldad.

Men Longini försök till det sublimas förklaring blef endast en enstaka företeelse och åtföljdes icke af några bemödanden att fortgå på den bana, han beträddt. Tvertom plägar, som redan är nämndt, Longini skrift anses såsom det sista af den antika litteraturens alster. En lång tid af död för de vetenskapliga undersökningarne följde, och lifvet återkom först, då antiken ånyo kom till väldet och med sin mäktiga ande återuppväckte det döda. Men äfven nu dröjde det länge, innan man började reflektera öfver det *sköna* och öfver de *dertill* hörande företeelserna. Och de, som först dermed började sysselsätta sig, Pope och de franska smaklärarne, voro till det mesta trångbröstad efterapare

af Horatius, Quintilianus och Longinus, d. v. s. gåfvo en mängd, till stor del värdelösa, *reglor* för konstens *utöfvande*. Då uppstod i England en rad af tänkare, hvilka sökte förklara det skönas *ursprung* och *mål*, de *själens drifter*, ur hvilka det härleddes, och de *själsrörelser*, det uppväckte. De gingo väl, ej heller de, öfver det sinliga, och hos dem ifrågakom ej heller någon förklaring af de yttersta grunderna, liksom ej något vetenskapligt bestämmande af det sköna, men de gingo dock djupare än någon tillförene och, begåfvade med den finaste förmåga att uppfatta den empiriskt gifna verkligheten, gåfvo de detaljbestämningar åt det sköna och dess delar, till hvilka ännu i dag högst obetydligt är att tillägga. För den utmärktaste af dessa undersökningar blef det sublima ett af hufvudföremålen, och de fleste män, som sysselsatt sig med hithörande frågor*), instämma äfven deruti, att sedan den tiden vetenskapen haft föga eller intet nytt att om det sublima anföra. Vi tala om *Edmond Burke* och hans »*Philosophical Inquiry into the Origin of our Ideas of the Sublim and Beautiful.*»

Vi hafva, såsom redan blifvit nämnt, att göra med en empiriker, men äfven med en psykolog. Mennisko-själen, säger Burke, har, såsom erfarenheten visar, tvenne grunddrifter, *sjelfuppehållsedriften* och *samhällighetsdriften*. Den förra frambringar hos oss känslan af det sublima, den sednare känslan af det sköna. Sjelfuppehållsedriften väcker hos oss fruktan och fasa för det, som hotar vår tillvaro och vårt lugn, och allt, som är i stånd att hos oss uppväcka tanken på fruktan och fara,

*) Hettner. Carrière, m. fl.

kan äfven vara en källa till det sublima *). Dock är icke allt förskräckligt därför sublimt, ty såväl det sköna som det sublimas åskådning måste vara rent intresselös och passionsfri. Så snart därför någon verklig fara bryter lös, är intrycket ej längre sublimt; en sublim verkan åstadkommes af det, som väcker fruktan utan att medföra någon fara **).

Vi finna här hos Burke åsigter uttalade om det sköna, som sedan gjordes gällande af *Lessing* och *Kant*, och som på dessa mäns uppfattning af det sköna utöfvade det största inflytande.

Burke fortgår nu vidare till bestämmande af de egenskaper hos de yttre företeelserna, som meddela dem förmågan att göra ett sublimt intryck. Denna hans framställning vittnar öfverallt om den finaste iakttagelseförmåga och förtjena så mycket mer att här, om än i största korthet, sammanfattas, som Burkes skrifter nu till större delen råkat i en oförtjent glömska. Här bör dock förut nämnas något, som Burke först i sednare delen af sitt arbete klart uttalar, nemligen, att han sätter det sublima högre än det sköna, i det han förklarar det sublimas intryck vara icke blott »pleasure», njutning utan »delight», hänförelse.

Såsom ytterst viktigt, ja! nödvändigt för åstadkommande af ett sublimt intryck, uppställer Burke först »dunkel». Lika mycket, säger han, som på förståndet klarhet och tydlighet verka kraftigare än dunkel och oreda, lika stort företräde eger för inbillningen dunkel

*) Se "Works of Burke". London 1801, sid. 124,

**) l. c. ss 259 och följ.

och ovisshet*). En fara, klart och tydligt sedd, gör på oss vida mindre intryck än den, som står såsom ett hotande åskmoln i ett mer eller mindre aflägsset fjerran. Derföre gör äfven en strid med alla dess fasor, framställd i poësi, ett kraftigare intryck än samma sak återgifven på duken. Vid fråga om åstadkommande af ett sublimt intryck ger Burke sålunda ett gifvet företräde åt poésien framför den bildande konsten och opponerar sig kraftigt mot Horatii påstående:

Segnius irritant animos demissa per aures
Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus ...

Såsom en mästare i användandet af det *dunkla* för att göra ett sublimt intryck anföres ofta och med varm beundran *Milton*. Hvarföre nu det dunkla i företeelsen måste hafva denna verkan, är en fråga, som det naturligtvis på Burkes ståndpunkt ej faller honom in att uppställa; det är ett faktum att så är, och detta är nog för empiristen.

Den andra egenskapen hos föremålen, som gör dem sublima, är *styrka* och *makt*. Vid åskådandet af det starka och mäktiga finna vi vår existens hotad; sjelfuppehållelsedriften sättes i rörelse, fruktan bemäktigar sig vår själ. Om vi nu, vetande oss i säkerhet, åskåda ett sådant föremål, måste det göra på vår inbillning ett sublimt intryck, enligt de ofvan angifna reglorna för åvägabringande af ett sådant. Burke uppställer här den frågan, om Gud, såsom den största makt, är sublim eller, rättare sagdt från Burkes ståndpunkt, gör ett sublimt intryck. Om vi rätt kunde betrakta Gud, säger han, skulle tanken på honom ej vara förenad med någon fruktan, ej vara

*) l. c. part. 11 Sept. IV.

sublim; men, så som vi se honom genom sinlighetens töcken, betager oss alltid fruktan för hans förintande makt, och han blir då det mest sublima af alla föremål, som kunna möta vår inbillning. Så framstod Han äfven för gamla testamentets profeter, så framställa honom en Job, en Daniel m. fl.

Dunkel och kraft äro de begge hufvudverktygen för ett sublimt intryck. På grund af sin släktskap med dessa hafva flera andra egenskaper och rörelser hos tingen samma verkan. Bland dessa må nämnas oändlighet i tid och rum, ödslighet, mörker, starkt ljus, buller, plötslighet och snabbhet, tvära afbrott m. m.

Vid jemförandet af det sublima och det sköna påyrkar Burke strängt den bestämda skilnaden mellan båda, en skilnad, som synes honom så skarp som mellan ljus och mörker*). Sublima föremål äro stora i sina dimensioner, sköna jemförelsevis små; skönheten bör vara klar, det sublima dunkelt; skönheten är grundad i njutning, det sublima i fruktan. Detta falska skiljande af det sublima och det sköna är Burkes svagaste punkt och har för den efterföljande forskningen varit ödesdigert, enär man dels obetingadt biträdt Burkes mening, dels förgäfves försökt att förena de båda begreppen, drifven till detta försök genom en inre aning om deras enhet.

För sitt bestämmande af den njutning, åskådandet af det sublima gifver oss, har Burke blifvit ofta och skarpt hånad. Schlegels spefulla önskan, att det Burkeska sublima måtte finnas till salu på Apotheken, emedan dess verkan vore att befria under-lifvet från besvärliga stockningar och behagligt spänna nerverna, har blifvit upp-

*) I. c. sid. 247 följ.

repad ofta och måhända någon gång tanklöst, d. v. s. utan att man gjort sig besvär att taga kännedom om Burkes åsigt hos honom sjelf. Sannt är, att hans uppfattning af det sublimas verkan är groft sinlig, såsom naturligt var på hans ståndpunkt; men med sin vanliga finhet i observationen antyder han dock den åsigt, som sedermera utvecklades af Vischer, och hvilken väl också torde vara i det närmaste riktig. »Ett overksam lugn», säger han*), »nedstämmer och förslöar menniskan både till kropp och själ. En plötsligt påkommande fara väcker energien, upplifvar de domnade krafterna och bringar oss till medvetande om vår egen styrka. På samma sätt verkar äfven en åskådad fara stärkande och upplifvande på inbillningskraften, i det den gör oss medvetna om den högre makt, som bor inom oss och som står öfver den yttre företeelsens.» Vi spåra ju här detta höjande öfver det sinliga, som sedermera Kant förklarade för det sublimas egendomligaste behag.

Vi hafva sett, att Burke, på grund af sin subjektiva och rent psykologiska ståndpunkt, ej kom åt det sublima sjelft utan endast sysselsatte sig med vår förnimmelse och uppfattning deraf. Detsamma var äfven förhållandet hos *Kant*, och orsaken, att så måste vara, är klar för den, som känner den Kantska filosofiens riktning. Antagande att detta är förhållandet med hvar och en, som något sysselsatt sig med hithörande ämnen, förbigå vi derföre här den närmare förklaringen deraf och öfvergå till en summarisk framställning af Kants åsigt om det sublima.

*) I. c. sid. 260 följ.

Det sublimas analytik börjas af Kant med en jämförande sammanställning af det sublima och det sköna *). De likna hvarandra deruti, att de båda behaga i och för sig sjelfva; vidare deruti, att båda hvarken förutsätta ett sinnes-omdöme eller ett logiskt bestämmande omdöme utan ett reflexionsomdöme, så att följaktligen behaget vid båda ej beror på en känsla, såsom förhållandet är vid det angenäma, eller på ett bestämdt begrepp, såsom vid det goda, utan på ett obestämdt omdöme, i det inbillningskraften bringas i harmoni med begreppsformågan. Men härmed upphöra likheterna, och de vida viktigare olikheterna, genom hvilka det sublima till arten fullkomligt skiljes från det sköna, framträda nu. Då det sköna beror på harmonie mellan inbillningskraften och *förståndet* beror det sublima på inbillningskraftens harmonie med *förnuftet*. Det förra har en begränsad form, det sednare är till sin karakter obegränsadt och formlöst. Behaget vid det sköna fäster sig vid kvaliteten, behaget vid det sublima vid quantiteten. Och sjelfva beskaffenheten af den njutning, de medföra, är äfven fullkomligt olika. Det sköna medförer en känsla af förhöjdt lif och derigenom en *direkt* njutning; vid åskådandet af det sublima deremot hämmas lifskrafterna för ett ögonblick, en känsla af fasa eller bäfvan intager oss, hvilken, först då vi hunnit reflektera och finna, huru lågt vår sinliga kunskapsformåga står i jämförelse med förnuftet, lemnar rum för högstämnda känslor och sålunda öfvergår i en högre men *indirekt* meddelad njutning.

Klarast, fortfar Kant, framstår den inre skilnaden mellan dessa båda begrepp, om vi uti naturen uppsöka

*) Kritik der Urtheilskraft, Berlin 1799, pag. 74 o. följ.

det sköna och det sublima. Under det att det sköna der väcker behag genom ändamålsenligheten i sin form, förefaller det, som gör ett *sublimt* intryck, vår omdömesförmåga högst ändamålsvidrigt, hvaraf åter följer, att naturföremålen väl kunna vara tjenliga att frambringa det sublima, som kan anträffas i vår själ, men sjelfva ej äro sublima. Det gifves ett *naturskönt*, men intet *natursublimt*; det sköna existerar utom oss *), det sublima endast genom en själsprocess inom oss, i det vi der upptäcka en af naturen helt och hållet oberoende ändamålsenlighet i organisationen af våra själsförmögenheter. Redan i och genom denna jemförelse har Kant antydt sin åsigt om det sublimas natur och betydelse. Han fortgår vidare till ett närmare bestämmande deraf och finner då först, att de yttre föremålen göra på oss ett sublimt intryck genom att ingifva oss en föreställning antingen af *storhet* eller af *makt* (= Burke) och indelar på grund häraf det sublima i det matematiskt-sublima och det dynamiskt-sublima, det förra refererande sig till vår kunskapsförmåga, det senare till vår begärelseförmåga. Sublimt är det utan all jemförelse *stora*, det, i jemförelse med hvilket allt annat är litet. Tings storhet i allmänhet mäta vi med andra storheter såsom mått; det ojemförligt stora låter därför ej mäta sig med den sinliga kunskapsförmågans måttstock. Vi stanna därför först inför detsamma med en känsla af aktning, som dock förvandlas i lust, då vi finna, att blott *det att kunna tänka detsamma* bevisar en förmåga hos själen, som står öfver det sinliga. Vi njuta då af medvetandet, att vårt förnuft har en förmåga, som öfverträffar allt sinligt. Vi återfinna här, ehuru

*) d. v. s. naturen förefaller oss omedelbart skön.

philosophiskt genomförd och klart utförd, den af oss här ofvan framställda Burkeska åsigten om njutningen vid det sublima såsom förorsakad af medvetandet, att vår egen inre kraft står högre än all sinlig makt. Sublimt finner Kant vidare äfven det, som synes oss öfver all jämförelse *mäktigt*. Det ingifver oss först en känsla af fruktan, begärelseförmågan finner sin egen svaghet och litenhet i jämförelse med de stora krafter, som stå naturen till buds; men vi drifvas till upptäckande af, att vi i vår förnuftiga vilja ega en makt, i jämförelse med hvilken all yttre är oändligen liten, och dermed uppstår den harmonie mellan inbillningskraften och förnuftet, som för Kant utgör det egendomliga behaget vid det sublima. Enär Kant endast behandlar läran om det sublima såsom en länk i sitt system utan något omedelbart eller öfvervägande intresse för detsamma, sakna vi hos honom de detaljerade framställningar och de fina observationer, som vi måst beundra hos Burke.

Huru många och väsentliga likheterna mellan Kants och Burkes framställningar af det sublima äro, ligger för öfrigt i öppen dag. Båda beskrifva den tankeprocedur, genom hvilken njutningen vid det sublima uppkommer. nästan alldeles lika. För båda äro storhet och makt hufvudorsakerna till en sublim effekt. Båda sysselsätta sig endast med det sublima, såsom en *känsla*, ett intryck hos människan, icke såsom *per se* existerande. För båda blifva det sublima och det sköna skarpt söndrade från hvarandra, om än olikheterna skarpare framhållas af Kant. Hufvudolikheten dem emellan har Carrière riktigt bestämt, då han finner den deruti, att Kant öfvervunnit den engelska sensualismen — något hvartill vi dock visat redan Burke

tendera — i det han låter njutningen vid det sublima bestå just i känslan af det förnuftigas företräde framför det sinliga. Kant lösrycker det sublima helt och hållet från sinneverlden och förlägger det inom subjektet sjelft; för honom existerade ju strängt taget intet annorstädes än inom subjektet, det sjelfständiga, det objektiva, *das Ding an Sich*, blef för honom en olöst gåta, hvarmed hans philosophie ej kunde befatta sig. Det framsteg, han i redandet af det sublima gjorde utöfver Burke, sammanfaller med det, som hans philosophie i allmänhet gjort öfver de engelska sensualisterna; i öfrigt stå de på samma punkt. Ännu är frågan, huru det sköna och det sublima skola förenas, olöst, ja! ouppställd, ännu har ej frågan: »hvad är det sublima?» trädt i stället för frågan: »hvad är sublimt?»

Innan vi lemna Kant, vilja vi här endast i förbigående förklara, att vi ej kunna biträda den anmärkning, Ljunggren gör mot den Kantska indelningen af det sublima, då han säger *); att Kant ej lyckats återföra det matematiskt och dynamiskt sublima på samma källa, i det att hans bestämning af det sublima endast passar in på det matematiskt sublima, då endast om detta kan sägas, att det väcker tanken på *det absolut stora*, som öfvergår hvarje *sinlig måttstock*. Kants mening är tydligen, att härunder inbegripa såväl den stora kraften som den stora volymen och svårt torde blifva att förklara, hvarför ej äfven de dynamiskt sublima föremålen, d. v. s. de, som äro sublima genom sitt öfvermått af kraft, kunna sägas väcka tanken på ett absolut stort (nemligen i kraft), som öfvergår all sinlig måttstock, d. v. s. all sinlig makt,

*) Systemerna, Del. I, sid. 36, not.

enär väl kraft bör mätas genom jämförelse med annan kraft.

Kants betydelse inom esthetikens historia är stor, måhända icke minst derigenom, att han först af alla gaf de esthetiska frågorna en filosofisk betydelse och derigenom åt dem gaf en sådan vikt, att efter honom intet filosofiskt system uppstått, som ej inrymt en större eller mindre plats åt esthetiken. Emellertid är Kants eget esthetiska intresse tydligen sekundärt och medelbart, och hans behandling af de esthetiska begreppen är endast ett kort utkast. Men han fick i *Schiller* en lärjunge som af sjelfständigt och varmt intresse, ehuru väl i mästarens fotspår, vände sin uppmärksamhet på det sköna och dess delar, och hvilkens framställning derföre kan anses innefatta hufvudresultaten af den Kantska forskningen, riktrade med de fina iakttagelser, dem Schillers eget varma och klarseende konstnärsmedvetande ingaf honom. Då vi i vår framställning af Kant måhända varit alltför summariska, torde det ej vara olämpligt att åt Schiller egna en något vidlyftigare framställning, isynnerhet som vi dervid skola finna, att han i åtskilliga väsentliga punkter stod framom Kant, i det den konstnärliga instinkten förde honom längre, än den filosofiska spekulationen i dessa frågor kunde leda mästaren.

Det sublima har Schiller behandlat i tvenne skrifter, nemligen i den afhandling, som bär till titel »Ueber das Erhabene» samt i en af de s. k. »strödda betraktelserna öfver esthetiska frågor», den nemligen som kallas »Von der ästhetischen Grössenschätzung.» Men äfven i flera andra af Schillers esthetiska afhandlingar har sjelfva ämnet gifvit honom anledning att beröra frågan om det

sublima (se t. ex. »Ueber Anmuth und Würde m. fl.); och han behandlar synbarligen detta ämne med synnerlig förkärlek, likasom han satte det sublima vida högre än det sköna — något hvarom vi straxt få tillfälle att närmare tala. Vi gå nu att framställa den Schillerska åsigten.

Likasom Kant och Burke så förklarar äfven Schiller det sublima ur rent psykologisk synpunkt. Det sublima är egentligen endast ett intryck hos människosjälén, men, enär vissa föremål *ständigt* göra detta intryck, kan man äfven kalla dessa yttre objekter sublima. Grundbestämningen i människans väsende, det, som gör människan till människa, är friheten. Men denna frihet kan, då människan öfverallt är bunden vid det sinliga och öfverallt hotas af dess öfvermakt, endast vinnas derigenom att vi frivilligt underkasta oss detta och sålunda, innan det kommer till oss, göra det till vår egen handling. Så visar vår förnuftiga natur sin seger och sitt herravälde öfver den sinliga och vinner derigenom friheten. Till denna seger öfver det sinliga fordras nu en större tankeklarhet och en högre viljekraft, än människan i allmänhet plägar besitta i det praktiska lifvet. Men lyckligtvis finnes äfven hos hvarje människa en esthetisk tendens dertill, som väckes genom vissa sinliga föremål och under känslornas renande mer och mer uppodlas. Det sköna med allt sitt förädlande och renande inflytande på våra känslor kan dock ej föra oss utom sinlighetens gräns. Men det finnes föremål, som ingifva oss känslan af det sinligas ringhet och underlägsenhet under det förnuftiga och af detta sednares frihet och oberoende, och hvilka derigenom höja oss upp till det förnuftigas verld och dy-

medelst meddela en njutning, som alla rena själar vida föredraga framför det skönas sinliga njutning. Denna känsla är det sublimas känsla, dessa föremål kunna kallas sublima.

Vi finna, om vi här stanna ett ögonblick och se oss omkring, att Schillers förklaring af den sublima känslan är i det närmaste densamma, som dunkelt och på ett med sensualismen mera öfverensstämmande sätt framställdes af Burke och som sedan af Kant åskådligare och fullständigare utfördes. Burkes »sjelfuppehållelsedrift» motsvarar ju ganska tydligt det Schillerska frihetsbegäret och, likasom Schiller finner njutningen vid det sublima bestå i känslan af den förnuftiga naturens företråde framför och oberoende af den sinliga, så hafva vi redan visat, att Burke, om man frånser från den mera groft sinliga uppfattning hos honom, som med orätt anses vara hans enda, satte det sublimas njutning deri, att genom vissa föremål, som tyckas hota vår existens, de inom oss slumrande krafterna väckas till lif och fylla oss med en hittills okänd styrka och friskhet. Äfven i att föredraga det sublima framför det sköna tyckes Burke öfverensstämma med Schiller, då han på ett ställe säger den lust man vid det sublima erfar vara *icke blott* »pleasure» utan »delight». Med Kant öfverensstämmer Schiller i denna sin deduktion i det allra närmaste, blott att han vida mer än denne betonar, ja! nästan uteslutande framhåller det sublimas *moraliska* betydelse i människans lif — något som är en följd af det i Schillers skaplygne liggande oemotståndliga begäret att hänföra allt till det sedligt goda och till människans praktiska lif.

Nästa fråga för Schiller blir nu, *huru* vissa föremål *kunna* göra ett sådant intryck som det ofvan beskrifna, *huru* de *kunna* visa det sinligas intighet i jemförelse med det förnuftiga, och äfven i förklaringen häraf liknar han till det mesta sina föregångare. Föremål, som antingen genom sitt öfvermått af utsträckning eller af kraft tyckas hota vår existens, ingifva oss först en känsla af fruktan och fasa. Men vid närmare eftersinnande finna vi, att, hvad än dessa föremål må tillfoga oss, de dock endast komma åt vår sinliga del; vi känna då, att det förnuftiga hos oss står vida höjdt äfven öfver dessa höga och fruktansvärda föremål, följaktligen öfver allt sinligt. Då erfara vi denna för det sublimes egendomliga lust, som är så högt att prisa, i det vi på, så att säga, esthetisk väg föras till den högsta frihet. Och denna njutning är något helt annat än den, som det sköna gifver oss, nemligen det realsköna; *ty i det Idealsköna måste äfven det sublimes uppgå*. Med dessa ord har Schiller yttrat en åsigt om förhållandet mellan det sköna och det sublimes, som före honom ej blifvit uttalad och som äfven efter honom först i våra dagar blifvit till sin fulla kraft och verkan erkänd. Låt vara att detta Schillers yttrande står helt och hållet enstaka och att det i öfrigt icke varit af något inflytande på hans esthetiska åsikter, låt vara att det af honom framkastas utan något systematiskt sammanhang med en föregående bevisning, så visar det dock klart och tydligt 1:o) att Schiller insåg, att det finnes en skillnad mellan det sköna för oss, det Real-sköna, och det sköna för sig, det Idealsköna samt 2:o) att han insåg nödvändigheten af det skönas och det sublimes ideala enhet. Hvad det förre angår, innebär det en insigt af högst väsentlig be-

tydelse; hade den insigten funnits hos de pantheistiska systemernas upphofsmän, skulle många af dessas svåraste misstag hafva uteblifvit, man skulle då till exempel hafva undsluppit den orimliga förklaringen af det sköna såsom enhet af motsatser m m. Att nu Schiller sedermera fortfarande sysselsätter sig med det realiter sköna och sublima och lemnar det Idealsköna åsido, är på hans ståndpunkt en helt naturlig sak.

Oriktigheten af att sätta det sublima och det sköna såsom tvenne motsatta eller åtminstone fullkomligt olika begrepp synes både erfarenheten och förnuftet visa. De falla båda inom esthetikens område, och der, likasom i hvarje annan vetenskap, måste finnas ett hufvudbegrepp, som i sig innefattar allt dithörande. Esthetiken är vetenskapen om det sköna; faller det sublima inom esthetiken, måste det äfven innefattas i det sköna. Det enkelt sköna och det sublima kunna väl till *graden*, men ej till *arten*, vara åtskiljda. Den dagliga erfarenheten bekräftar denna åsigt. Anblicken af hafvets böljor, då de af den rasande stormen häfvas mot skyn och skummande vältra sig mot stranden, är utan tvifvel sublim, d. v. s. öfverensstämmer med den af Burke gifna och sedermera konstant vordna beskrifningen på det sublima; men hvem har ej ofta vid njutandet af denna anblick ofrivilligt utropat: »detta är *skönt!*» Att nu förklara denna enhet och de begge begreppens inre förhållande till hvarandra har varit ett bland esthetikens svåraste problem och är ännu ej af någon på ett fullt tillfredsställande sätt utfördt; men att så med nödvändighet måste vara, har ingen uttalat före Schiller. Och genom att hänvisa på det idealsköna har han äfven utpekat den väg, på hvilken

den eftersträfvade enheten måste sökas. Hade man beaktat detta, skulle en sådan förklaring som den Vischerska, att det sublima skulle vara en det skönas tillvarelseform under dess i tiden fortgående utveckling, aldrig hafva behöft uppstå och åstadkomma oreda inom de estetiska begreppens verld *).

Vi hafva redan nämnt, att Schiller betraktar det sublima ur moralisk synpunkt. Han lägger en uteslutande vikt vid det sublimas förmåga att höja och förädla människans själ, att göra henne oberoende af det sinliga med dess vexlingar och att föra henne segrande ur lifvets svåraste strider. Han instämmer väl med sina föregångare deruti, att det, som hos människan i allmänhet skall väcka en sublim känsla, måste vara intresselöst, d. v. s. ej får innebära en verklig fara; men han förklarar, att det sublima småningom luttrar och förädlar själen till den grad, att människan slutligen, äfven då en verklig olycka påkommer eller en verklig fara hotar, endast erfar en sublim rörelse. Häruti kan man väl instämma med Schiller, om man nemligen fattar saken så, att detta är det ideala målet, dit det sublima sträfvar att föra oss, men dit vi aldrig här i tiden kunna komma.

Vid det närmare bestämmandet af de egenskaper hos föremålen och företeelserna, som göra dem sublima, följer Schiller så troget Kant, att vi härvid ej hafva något nytt om honom att tillägga. Så mycket torde väl emellertid framgå af den föregående framställningen, att Schiller, i

*) Vi kunna här ej underlåta att påpeka den enligt vår tanke högst svåra synd mot vetenskapen och mot allmänheten, hvartill Hr professor Dietrichsson gjort sig skyldig, då han i sin "Det Skönas Verld" utan anmärkning eller reservation inryckt den Vischerska förklaringen af det sublima.

fråga om utredandet af det sublimas begrepp, är af ganska stor betydelse och i åtskilligt stod långt framom sin plats i den historiska ordningsföljden. Desto underligare förefaller det då, att Carrière i den för öfrigt förträffliga historik öfver de olika åsigterna om det sublima, som han ger i sin Esthetik (Del. I sid. 104 och följ.), helt och hållet förbigått den Schillerska framställningen, likasom ansåge han, att den innefattades i den Kantska.

Hufvudfelet hos de hittills tecknade och jemförda åsigterna om det sublima och om det sköna i allmänhet finna vi vara, att de icke betraktade det sköna såsom *absolute* eller *per se existerande* utan endast såsom bestämning eller intryck hos människosjälén. För Kant existerade, strängt taget, intet objektivt; det var detta fel, som den objektiva idealismen ville afhjelpa, hvarvid den sjelf slog öfver till pantheism. Hvad inflytande detta hade på förklaringen af det sublima, skola vi framdeles finna. Men innan vi komma till systemernas tid, hafva vi dock en man, som, stående sjelfständig och oberoende af alla skolor, med lågande nit sökte gifva en *objektiv* förklaring af företeelserna i det skönas verld, och som, liksom så många annan, orättvist förgätits, måhända derföre att han ej med nog pedantism hopskrufvade sina åsikter utan öfverallt under den philosophiska framställningen lät ett glödande hjertas heliga eld framlysa. Mannen i fråga är *Thorild*. Om den esthetiker bör betraktas såsom störst, som visar sig ej allenast kunna gifva lagar för skönheten utan äfven sjelf fatta och tillämpa dem, torde väl intet tvifvel vara, att en Thorild bör sättas framför en Weisse. Den sednare får dock i esthetikens historia mången tungrodd sida på sin lott, den förre förekommer der icke.

Låtom oss dock höra Thorilds förklaring af det sublima, för att dermed gifva en lämplig afslutning åt framställningen af åsigterna före systemerna. Det sköna är enligt Thorild *harmonisk kraft*, och den högsta skönhet den, som förenar *lika* mått af harmonie och kraft. Dock kan äfven skönhet finnas, då ett af dessa moment öfverväger, om det sker utan att upphäfva det andra. Öfverväger harmonien, uppkommer det enkelt sköna, öfverväger kraften uppstår det sublima, som af Thorild kallas *maktens vördnadsbjudande*, ofta fasaväckande skönhet. Denna förklaring eger framför de förut gifna det stora företrädet att vara en begreppsförklaring och icke blott en empirisk framställning af strödda drag eller yttre kännetecken. Det sublima och det sköna förenas här på ett ganska tillfredsställande sätt och det torde vara svårt att finna någon lämpligare definition på det sublima, sådant det ter sig *för oss*, än den nyssnämnda Thorildska. I motsats mot de föregående insåg Thorild nödvändigheten af det skönas och det sublimas enhet, och, då Burke och hans efterföljare säga det sublima vara det intryck, vi få af storhet och makt, betonar Thorild starkt, att det sublima är *maktens skönhet*, att skönhet sålunda är ett nödvändigt moment i detsamma. Längre går han visserligen ej; han förklarar ej närmare den harmonie, som finnes vid det sublima, hvaruti den består eller huru den är möjlig, lika litet som han ger oss någon närmare beskrifning på det sublima sjelft. Och vi medgifva äfven gerna, att Thorild, om han konsekvent och fullständigt genomfört den esthetik *in nuce*, som han lemnat oss, skulle hafva kommit till samma olösliga dualism, hvartill den pantheistiska esthetiken i Tyskland förde och hvartill all pantheism slutligen måste komma.

Ty hvarken den esthetik, som betraktar det sköna såsom endast ett själens intryck, eller den, som behandlar detsamma såsom ett abstrakt begrepp, förmår att deraf gifva en tillfredsställande förklaring, och lika litet kunna de förklara det sublima och dess förhållande till det sköna. Den förra åsigten hafva vi här betraktat i dess fortgång och utveckling; vi hafva dess resultat bakom oss och kunna nu öfverskåda detsamma. Allt hvad en skarp och fin iakttagelse kunnat uppspåra, genom att ur den förhanden varande verkligheten och med stöd af erfarenheten göra sina rön, hafva Burke och hans efterföljare gjort sig till godo och derigenom inlagt stora förtjenster vid bestämmandet af de föremål och de företeelser, som göra en sublim verkan, samt vid utredandet af denna verkans beskaffenhet. Kant gaf Burkes spridda iakttagelser mera reda och form samt bestämde det sublima psykologiskt såsom bestående i en harmonie i människans inre och lösryckte det derigenom helt och hållet från sinneverlden. Komma så slutligen Schiller och Thorild, märkvärdiga i det sublimas historia mera genom hvad de antydde än hvad de vetenskapligt framställde; den förre häntydande på den sannt idealistiska förklaringen af det sköna och dess arter, den sednare närmare befreundad med den pantheistiska esthetiken i Tyskland, hvars behandling af det sublima nu återstår att betrakta. Men det resultat, hvartill vi dervid skola komma, kunna vi redan här klarligen inse. Endast den esthetik, som fattar det sköna såsom den absoluta personligheten själf, betraktad ur en viss synpunkt, kan lyckas lösa dess svåra problem, om någon kan det. Endast den kan äfven förklara det företeelsesätt hos det sköna, som vi kalla sublimt, och sätta detsamma i sitt rätta förhål-

lande till det skönas öfriga former. Ehuruväl den philosophie, som gör personligheten till princip, numera väl kan anses hafva betryggat sin makt och sitta fast och lugn på vetenskapernas thron, har dock ännu ingen på denna philosophie grundad esthetik kommit i dagen och skall kanske ännu länge låta vänta på sig. Emellertid torde det, under afvaktan af detta efterlängtingsvärda ögonblick, vara skäl att forska i vetenskapens häfder och dy-medelst taga reda på det arf, som fordnade tider lemnat oss. I fråga om det sublima har, som vi sett, äfven detta begrepp sin historia, äfven det väntar på sin förklaring. Tidens korthet hindrar oss att nu framställa de försök, den pantheistiska och theistiska esthetiken gjort i detta hänseende. Vi hafva derföre först funnit lämpligt att jemförande framställa åsigterna före systemerna, på det dessa sednares både förtjenster och brister sedermera måtte framstå i en så mycket klarare dager.